

Zofia Henrietta i Zofia Janina Temler

Matka i córka

ZŁOTA 7 M. 10

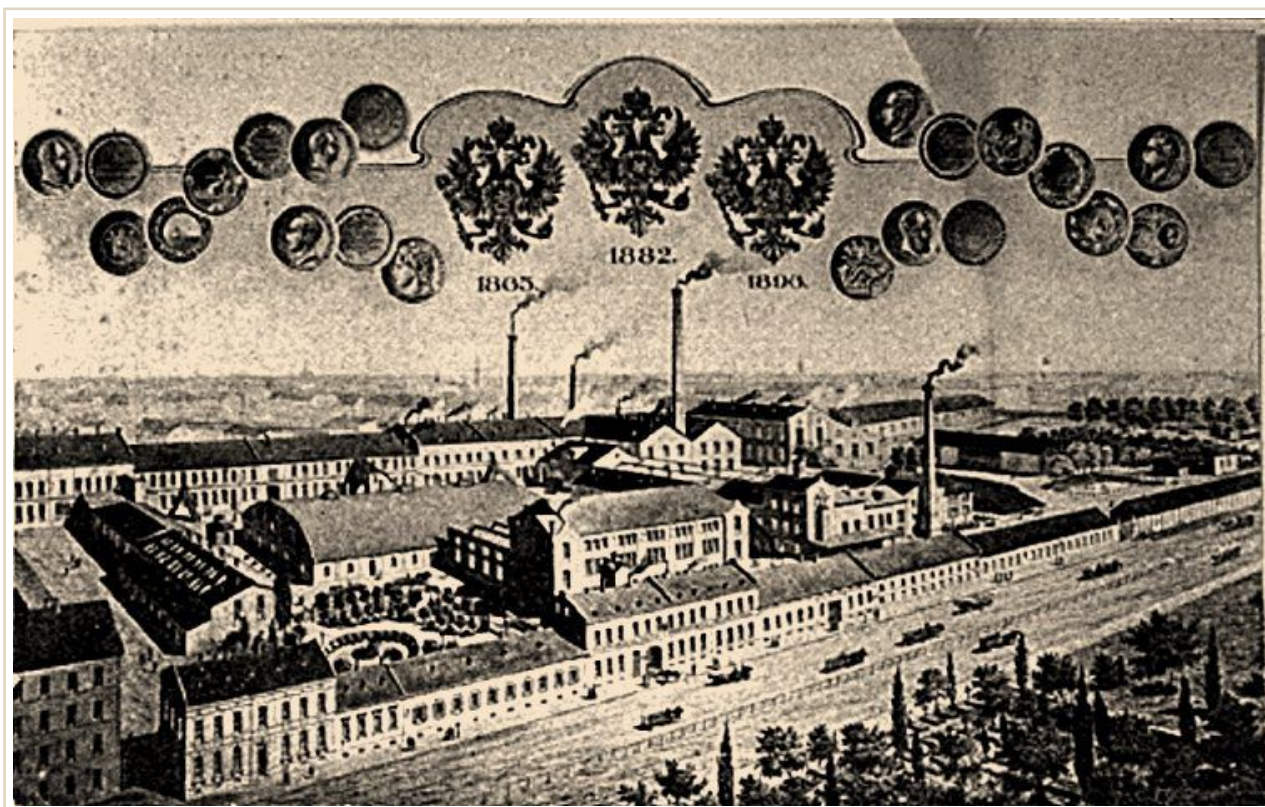

„W konspiracji od stycznia 1940 r.”

— Powstańcze Biogramy Muzeum Powstania Warszawskiego o Zofii Janinie Tessler

Były matką i córką. Zofia Henrietta — wdowa po dyrektorsze największej garbarni Królestwa Polskiego, wnuczka ogrodnika z Czech i prawnuczka Brytyjki. Zofia Janina — osiemnastolatka, która na kilka miesięcy przed sprowadzeniem się na Złotą wstąpiła do konspiracji, a w sierpniu 1944 roku poszła do Powstania z bramy własnego domu. W ich rodowodzie spotkało się pięć krajów, trzy wyznania chrześcijańskie, królewski herb i szylady kilku wielkich warszawskich firm.

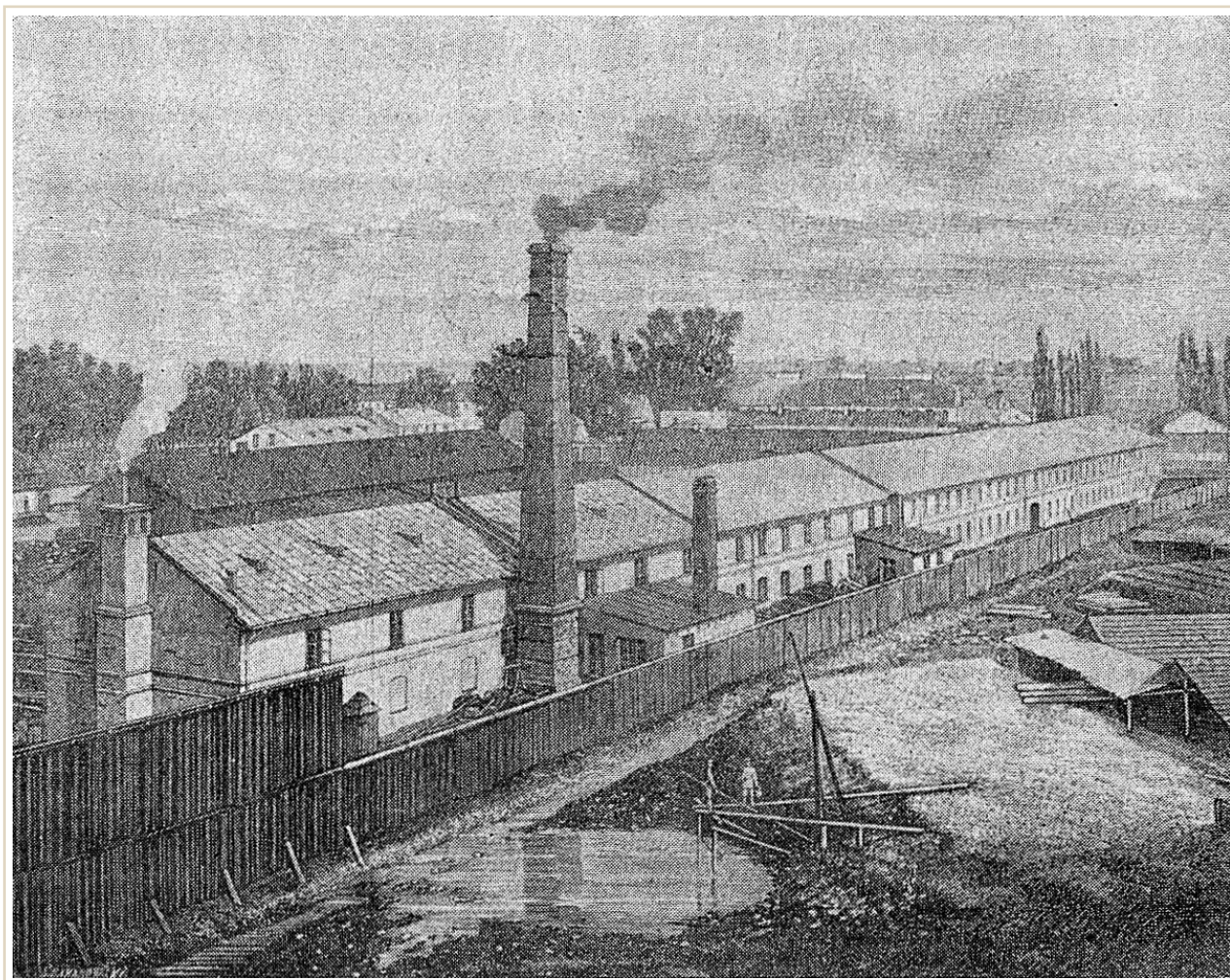

Garbarnia „Temler i Szwede” przy Okopowej na firmowej grafice reklamowej. Nad panoramą zakładu — medale z wystaw przemysłowych i godła państwowe z datami 1865, 1882 i 1893.

Ta opowieść zbiera wszystko, co o nich wiadomo. Każdy fakt pochodzi ze źródła: z książki meldunkowej, z metryk i ewidencji cmentarnych, z akt wojskowych, z niemieckiej listy transportowej, z opracowań o dziejach rodzinnych firm. Tam, gdzie źródła milczą, milczy i ona.

I. Garbarz, który przyszedł z Napoleonem

Jan Gotfryd Temler (1793–1885), urodzony w Gerze w Saksonii, przybył do Warszawy — jak zgodnie podają opracowania poświęcone dziejom firmy, m.in. Muzeum Pałacu w Wilanowie — wraz z wojskami napoleońskimi, i już w niej został. Założył warsztat garbarski, dożył dziewięćdziesięciu dwóch lat i zdążył zobaczyć, jak jego synowie, Karol Ludwik i Aleksander Ferdynand, wspólnie z inżynierem Ludwikiem Szwede przekształcają ojcowski warsztat w przedsiębiorstwo znane daleko poza Warszawą: garbarnię „Temler i Szwede” przy Okopowej 78.

Garbarnia „Temler i Szwede” przy Okopowej na Woli — rycina z drugiej połowy XIX wieku

Opracowania o dziejach firmy pozwalają tę historię uszczegółowić. Warsztat powstał w sprzyjającym klimacie przemysłowej polityki ministra skarbu Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego; pierwsza garbarnia mieściła się przy Ogrodowej 13/15, a znaczną rolę w jej prowadzeniu odgrywała żona założyciela, Anna Maria z domu Franke (1797–1857). W styczniu 1859 roku synowie Jana Gotfryda zawarli spółkę z Ludwikiem Szwede — przyjacielem Aleksandra Ferdynanda jeszcze z czasów zagranicznej edukacji w Paryżu — i kupili rozległy plac przy rogatkach powązkowskich; przy Ogrodowej brakowało bowiem wody, bez której garbarnia obywać się nie może.

Hala fabryczna: praca przy kadziach garbarskich — rycina XIX-wieczna

Firma występowała odtąd pod nazwą „K.A. Temler i L. Szwede”. O szerszej sieci rodzinnych interesów świadczy zachowany list z 1889 roku na papierze firmowym Zakładów Mechanicznych „Bormann, Szwede & Temler” przy Srebrnej 16 — nazwiska współników garbarni pojawiają się tu razem także w przemyśle maszynowym.

Warszawa, d. 22 Czerwca 1889

3/9
Wilmot
M. C.

W Bratoszawickich
pr. Lourde Główna

Przygłoszenie powyższe mam samemu plan do
umieszczenia katedry parowej; Szymonów; polowe
przy obmierzaniu katedry tej nazwigo systemu, t.j. jak
pikarski rysunek. Kosztowa buda Pa 175.

7. Po objazdach kolonij litewskiej, powiatuż uau-
do województwa przez Wława, uwaradziła uwaradziła Pa-
kolonizacja co następuje: powrót trzeba było do domu w
dolnych częściach kolonij i to być może nie w wyżej,
jeżeli bowiem domy w Truskawie dolnej części nie abają ni-
żniejszej części, natomiast wyludnienie takich nie
bedzie. Przy zachowaniu wawitranego województwa
kolonij co Litwani, obywateli i to wyludnienie
i osiedlenie. Wskazano na powrót województwa, t. / smierci
dług, ale sądzić możemy, że nie ma Truskawie bedzie.

Cozy, dromie jiduck bolimny z porostocennym szumom.
 Anny zarysacem bar zimny, jest sucho i w tymaj.
 mny na usuwajacym to, jest buchem w totem jiduck.
 wa, robot z dromie szum porostocem z bolimny buchem

Adres dla depesz: „*Bornmann Szwede Warszawa*“.
Przedstawiciel firmy w Kijowie Technolog **B. Rudnicki** Kreszczatik dom Sziflera № 25.

X

List z 22 czerwca 1889 roku na papierze firmowym Zakładów Mechanicznych „Bormann, Szwede & Temler” w Warszawie (Srebrna nr 16), w sprawie obmurowania kotła parowego

List z 22 czerwca 1889 roku na papierze firmowym Zakładów Mechanicznych „Bormann, Szwede & Temler” w Warszawie (Srebrna nr 16) - powiększenie winiety firmowej. Zbiory muzealne.

Nowy zakład garbował skóry sprowadzane z Australii, Indii i Ameryki, a jego wyroby zdobywały medale na wystawach w Warszawie (1857), Moskwie (1865), Paryżu (1867) i Petersburgu (1870); w Moskwie firma uzyskała najwyższe wyróżnienie — prawo umieszczania herbu państwa na swoich produktach. Zakład budził ciekawość prasy: „Kalendarz Ilustrowany” J. Jaworskiego na rok 1870 donosił, że przy garbarni „pod rogatekami Powązkowskimi” otwarto fabrykę kleju „w najlepszym gatunku”, a „krajanie cegiełek na cienkie plastry odbywa się za pomocą machinki pomysłu samego p. Temlera”. W 1879 roku przedsiębiorstwo przekształcono w spółkę akcyjną z kapitałem miliona rubli — zachowała się czterojęzyczna akcja pierwszej emisji z maja tego roku — rosyjsko-polska na awersie, niemiecko-francuska na rewersie, z braćmi w zarządzie: Aleksandrem jako prezesem i Karolem Ludwikiem wśród dyrektorów; przed pierwszą wojną światową garbarnia zatrudniała 350 robotników, a jej roczne obroty przekraczały dwa i pół miliona rubli.

Акція pierwszej emisji na 500 rubli — Warszawa, 12 (24) maja 1879 roku; kapitał zakładowy 1 000 000 rubli w 2000 akcji, statut najwyżej zatwierdzony 23 lutego / 7 marca 1879 roku. W zarządzie założycielskim: prezes Aleksander Temler, dyrektorowie Karol Temler i Ludwik Szwede, zastępcy Jan Temler i Ludwik W. Szwede, dyrektor zarządzający Ludwik Temler. Litografia M. Fajansa w Warszawie.

Rewers tej samej akcji — wersje niemiecka („Actien-Gesellschaft der Lederfabrik Temler & Szweide in Warschau”) i francuska („Société par Actions de la Tannerie Temler & Szweide à Varsovie”), ze statutem „sanctionné par S.M. l'Empereur”. Cztery języki jednego papieru — miara zasięgu firmy eksportującej do Cesarstwa, Niemiec i Anglii.

Po kryzysie połowy lat dwudziestych zarząd dzielili Temlerowie ze spokrewnioną rodziną Pfeifferów — drugą wielką dynastią warszawskich garbarzy; dyrektorem zarządzającym pozostawał Jan Maurycy Temler, a wśród jego zastępców zasiadał Jan Herse z rodziny właścicieli słynnego domu mody. Ten właśnie skład zarządu — z własnoręcznym podpisem Jana Maurycego — utrwala zachowana akcja zbiorowa spółki z kuponami dywidendowymi na lata 1927–1936.

Akcja zbiorowa (10 akcji po 100 zł, nr 12931–12940) Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Garbarskiej „Temler i Szwede” — awers oraz talon z kuponami dywidendowymi na lata 1927–1936; kapitał zakładowy 2 016 000 zł w 20 160 akcjach. W wydrukowanym składzie zarządu: prezes Jan H. Temler, dyrektorzy Władysław i Stanisław Pfeifferowie, zastępcy Józef Pfeiffer i Jan Herse, dyrektor zarządzający Jan Maurycy Temler, którego podpis widnieje wśród sygnatur.

Ogłoszenie Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Garbarskiej „Temler i Szwede” w Warszawie: pasy, troki, klapony, kubelki, pierścienie, skóry pasowe, surowcowe i mastrychtowe, bicze chromowe. „Adres telegr.: Temler Szwede — Telef. 96”.

U schyłku XIX stulecia była to największa garbarnia Królestwa Polskiego, a jej skóry szły na całe imperium rosyjskie. Pozycji rodziny nie mierzono jednak samą produkcją: Aleksander Ferdynand — wybrany w 1862 roku do Rady Miejskiej — był sędzią Trybunału Handlowego, współzałożycielem Banku Handlowego, Warszawskiej Kasy Przemysłowców i Towarzystwa Kredytowego Miejskiego, wspierał też powstanie Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, a z księdzem Janem T. Lubomirskim organizował spółki rolnicze i Osady Rolne w Studzieńcu, a jako filary warszawskiego zboru ewangelickiego utrzymywali jadalnię „Posilek”, wzniesioną w 1909 roku żłobek przy Karolkowej 77 i łóżko w Szpitalu Ewangelickim przy Karmelickiej. Osadnicza rodzina szybko wrosła też w polskie sprawy: Jan Gotfryd był powstańcem listopadowym, a Aleksandra Ferdynanda za finansowe wspieranie powstania styczniowego osadzono na pewien czas w Cytadeli.

Aleksander Ferdynand Temler (1825–1917), współwłaściciel garbarni; za finansowe wspieranie powstania styczniowego więziony w Cytadeli. Fotografia portretowa (serwis „Polacy z wyboru” FWPN).

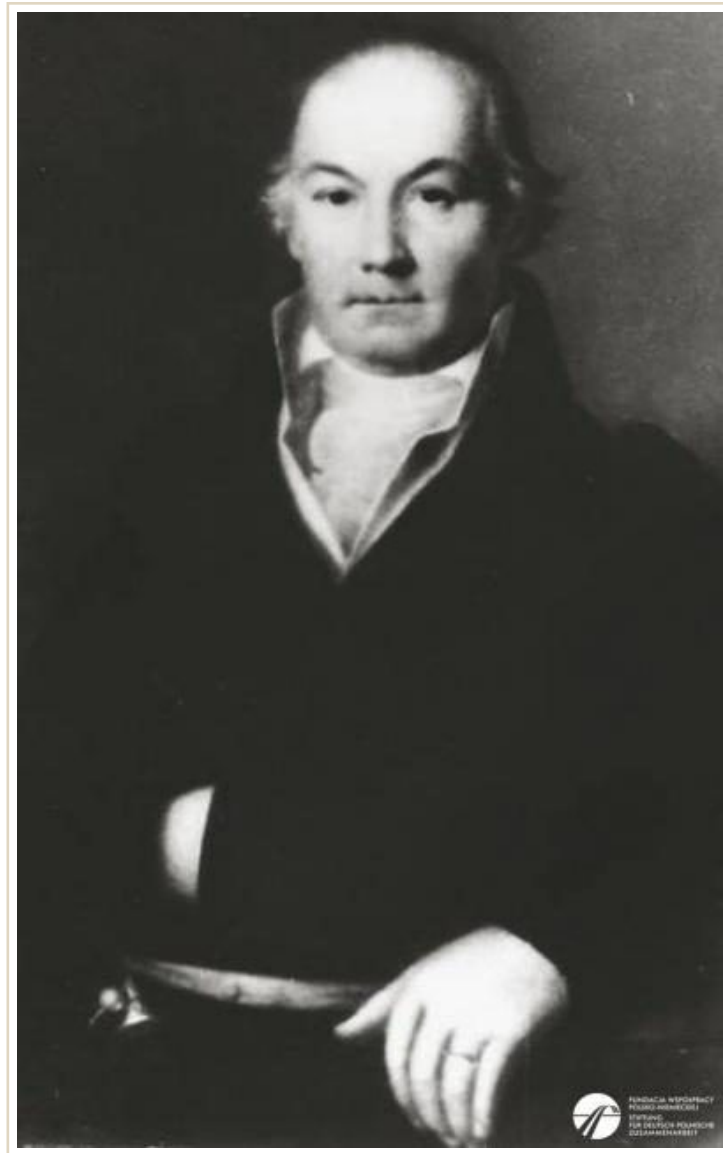
Garbarnia „Temler i Szwede” — jeden z budynków kompleksu od strony Okopowej, lata 1926–1927. Fotografia z czasów, gdy dyrektorem zarządzającym był Jan Maurycy Temler.

Osobnym narzędziem budowania pozycji były małżeństwa. Córki i siostry wydawano za Szwedów (rodzina współnika), Pfeifferów (przyszłych współwłaścicieli), Szlenkierów (trzecia wielka dynastia garbarska) — a w dwóch niezależnych małżeństwach, ciotki i wnuczki założyciela, ród związał się z rodziną słynnego Domu Mody Herse: z bratem i z synem jego twórcy. Przez Hersów nici sięgały dalej, aż do wydawców Gebethnera i Wolffa. Kilkanaście rodzin ewangelickiego mieszczaństwa przemysłowego tworzyło w ten sposób spójne środowisko powiązane kapitałem i pokrewieństwem; Temlerowie należeli do jego ścisłego centrum.

II. Herb, mydło i srebro Norblina

W 1852 roku Karol Ludwik Temler poślubił Emilię z Wernerów — i tym ślubem do rodowodu przyszłych mieszkanki Złotej 7 weszła rodzina Wernerów. Wernerowie, spolonizowani Niemcy z wielkopolskiego

Obrzycka, nosili herb Miron, nadany im przez króla Stanisława Augusta — w podzięce, jak podają opracowania o rodzie, za namalowanie królewskiego portretu koronacyjnego. Warszawską gałąź założył Samuel Fryderyk Werner (1761–1836), fabrykant mydła, który w 1794 roku stanął do insurekcji kościuszkowskiej. Jego malowany portret przetrwał do dziś — to najstarszy zachowany wizerunek przodka tej rodziny w linii prostej.

Samuel Fryderyk Werner herbu Miron (1761–1836), mydlarz i uczestnik insurekcji kościuszkowskiej

Herb Miron rodziny Wernarów

Dzieci Samuela Fryderyka zapisały się w historii miasta na kilku polach naraz. Franciszek Ferdynand — powstaniec listopadowy ze Złotym Krzyżem Virtuti Militari — został profesorem farmacji i autorem ustawy aptekarskiej z 1839 roku, za którą car potwierdził rodzinie szlachectwo. Karolina wyszła za Karola Filipa Malcza, najświetniejszego złotnika stulecia; u wuja Malcza terminował potem jej bratanek August Teodor Werner, który w 1864 roku założył z Ludwikiem Norblinem fabrykę „Norblin, Bracia Buch i T. Werner” — dziś jej zrewitalizowane hale przy Żelaznej wciąż noszą to nazwisko. Emilia, rodzona siostra współtwórcy Norblina, wniosła tę tradycję w dom Temlerów. Herbu — dziedziczonego według dawnego prawa wyłącznie po mieczu — przekazać potomstwu nie mogła; pozycja rodziny opierała się zresztą nie na klejnocie, lecz na firmach, urządach i fundacjach.

III. Ogrodnicy z Czech i babka z Wysp

Druga połowa rodowodu należy do ogrodników. Hoserowie — ród o korzeniach sięgających patrycjatu Augsburga — od pokoleń żyli w północnych Czechach, w Českiej Lípě i wiosce Svojek. Stamtąd w połowie XIX wieku przybyli do Warszawy trzej bracia: Piotr, sprowadzony do pracy w Ogrodzie Saskim, Paweł i Wincenty. Ich Zakład Ogrodniczy „Bracia Hoser” w Alejach Jerozolimskich stał się największą firmą

ogrodniczą miasta — to hoserowskie kwiaty uwiecznił Bolesław Prus w „Lalce”, a syn Piotra stworzył pod Pruszkowem słynne Szkółki Żbikowskie. Z tej samej linii wyszedł, trzy pokolenia później, arcybiskup Henryk Hoser.

Losy braci dobrze pokazują wielowyznaniowość ówczesnej Warszawy: Piotr brał ślub u luteranów, Wincenty — ożeniony ze Szkotką z żyrardowskiej kolonii fabrycznej — spoczął u kalwinów, Paweł zaś związał się z Kościołem katolickim. I to właśnie Paweł prowadzi nas na Złotą 7: w 1851 roku poślubił w parafii św. Aleksandra Annę z Flemmingów, urodzoną w Wielkiej Brytanii córkę Davida Flemminga i Agnes z domu Hill. Do rodowodu weszła krew brytyjska. Córka Pawła i Anny, Józefa Karolina, była babką macierzystą późniejszej uczestniczki Powstania Warszawskiego.

Pomnik nagrobny Pawła Hosera (1823–1881) z medalionem portretowym — Stare Powązki; dziadek Zofii Henrietty

Piotr Hoser (1818–1904), najstarszy z braci, założyciel firmy Piotr Ferdynand Hoser (1857–1939), twórca Szkółek Żbikowskich

IV. Panna od świętej Barbary

Józefa Karolina z Hoserów wyszła w 1882 roku, w parafii św. Barbary, za warszawskiego katolika Karola Szulca. Ich młodsza córka, Zofia Henrietta, przyszła na świat 30 października 1886 roku. Gdy 16 lutego 1915 roku, w środku wielkiej wojny, stawała na ślubnym kobiercu z Janem Maurycym Temlerem — wnukiem Karola Ludwika i Emilii z Wernerów, dyrektorem zarządzającym rodzinnej garbarni — połączyły się dwie rodziny dawnej Warszawy: ogrodnicza i przemysłowa, katolicka i ewangelicka. Było to małżeństwo mieszane wyznaniowo — w obu rodach zawierano takie związki w każdym pokoleniu.

Pierworodny syn, Jan, zmarł w 1920 roku w niemowlęctwie; rok później urodziła się córka, Zofia Janina. A latem 1929 roku Jan Maurycy zmarł nagle w Amsterdamie, w wieku zaledwie czterdziestu ośmiu lat. Czterdziestodwuletnia wdowa została z ośmioletnią córką i odtąd utrzymywała dom własną pracą.

V. Plac Małachowskiego 2

Owdowiała Zofia Henrietta zamieszkała z córką przy placu Małachowskiego 2 — w sercu dawnej ewangelickiej Warszawy, naprzeciw zboru Świętej Trójcy, w którym modliły się pokolenia Temlerów i Wernerów. Ten właśnie adres figuruje w księdze meldunkowej Złotej 7 w rubryce „skąd przybyły”: „Pl. Małachowskiego 2”; przy nazwisku Zofii Henrietty zapisano tam również zawód — pracownica handlowa. Stąd, wiosną 1940 roku, już pod niemiecką okupacją, matka i córka przeniosły się na Złotą.

Plac Malachowskiego 2 — dom, w którym Zofia Henrietta i Zofia Janina mieszkaly przed przeprowadzką na Żłotą. Fotografia z okresu międzywojennego.

VI. Żłota 7, mieszkanie 10

Wiosną 1940 roku matka i córka przenieśli się na Żłotą 7. Przez całą okupację mieszkaly tu jawnie, pod własnym nazwiskiem. Większość ich sąsiadów z kamienicy stanowiły rodziny żydowskie, wkrótce przesiedlone za mur getta — ich losom poświęcona jest zasadnicza część opracowań na tej stronie. Panie Temler należały do lokatorów, którzy pozostali w domu do końca okupacji.

2	Temler m. Szule Zofia Henrietta	kanal: Józefina Kolor	prze. handlowa	30. I 1886	rym Kat.	1942
7	Temler Zofia Janina	Jan. Szule u. Szule	kan. gosp.	1. VI 1921	rym Kat.	1942

Poz. 2 i poz. 7 księgi meldunkowej domu przy Złotej 7, lokal nr 10: „Temler m. Szule Zofia Henrietta” i „Temler Zofia Janina” — dwa wiersze, od których zaczęła się ta opowieść. Archiwum Państwowe w Warszawie

Daty tego sąsiedzkiego exodusu wyznacza historia getta warszawskiego. W październiku 1940 roku Niemcy ogłosili utworzenie „dzielnicy żydowskiej”, a 16 listopada zamknęli jej mury, za którymi stłoczono około 400 tysięcy ludzi. Granica getta przecinała samą ulicę Złotą — jej zachodni odcinek znalazł się po drugiej stronie muru, którego fragment stoi do dziś na podwórzu kamienicy przy Złotej 62. Latem 1942 roku, podczas tzw. Wielkiej Akcji, Niemcy wywieźli z getta do ośrodka zagłady w Treblince około 300 tysięcy ludzi. Wśród ofiar getta i Zagłady byli dawni sąsiedzi z kamienicy — dr Dawid Amsterdamski, bracia Czaplińscy, rodzina Fellerów i wielu innych, których losy opisujemy na tej stronie.

Ślad okupacyjnej obecności obu pań pod tym adresem zachował się w nieoczekiwanym źródle: urzędowej książce telefonicznej Generalnego Gubernatorstwa, wydanej przez Deutsche Post Osten w 1942 roku. Wśród warszawskich abonentów figuruje tam „Temlerowa Zofia, Złotastr. 7”, numer 640 66 — a kilka wierszy wyżej centrala rodzinnej garbarni „Temler u. Szwede” przy dawnej Okopowej 78, przemianowanej przez okupanta na Dammstrasse.

I/2/66-2

AMTLICHES
FERNSPRECHBUCH
FÜR DAS
GENERALGOUVERNEMENT

1942

DEUTSCHE POST OSTEN

Temler u. Schwede AG	Lohgerberei Zentrale Dammstr 78	11 92 96
Direktion		11 04 92
Riemenabt.	Dammstr 58/72	11 85 03
Mech. Schubfbr.		11 13 10
Portier	Dammstr 78	11 00 96
Temler I. Lederhdlg. u. Schubzubehor	Dlugastr 20	11 15 97
Temler Jozef	Dr. med. Chir. u. Orthopäde Neue Burgstr 36	978 38
Temler Jozef	Industrieller Feldherrnallee 39	407 67
Temler Stanislaw	Berezvnskastr 3	10 13 11
Temlerowa Eliza	Lwowskastr 10	870 88
Temlerowa Zofia	Złotastr 7	640 66

Amtliches Fernsprechbuch für das Generalgouvernement (Deutsche Post Osten, 1942) — okładka i kolumna z wpisami: „Temlerowa Zofia, Złotastr 7” oraz „Temler u. Schwede AG, Lohgerberei, Zentrale Dammstr 78”.

VII. „Zofia”

W biogramie Zofii Janiny Temler w bazie Muzeum Powstania Warszawskiego zapisano: „W konspiracji od stycznia 1940 r.”. Miała wtedy osiemnaście lat. Gdy 1 sierpnia 1944 roku wybuchło Powstanie, stanęła do walki pod pseudonimem „Zofia” — strzelec i peżetka II plutonu 8. kompanii batalionu „Kiliński” Armii Krajowej, kompanii utworzonej z dawnego oddziału Kedywu „Kolegium C”. Jej szlak bojowy wiódł przez Śródmieście Północne — a więc przez najbliższą okolicę rodzinnej kamienicy.

Batalion „Kiliński”, sformowany w konspiracji w 1940 roku, walczył o kwartały położone o kilka ulic od Złotej. Już 2 sierpnia 1944 roku jego żołnierze zdobyli gmach Poczty Głównej przy placu Napoleona, a 20 sierpnia — po wielodniowym szturmie — wieżowiec PAST-y przy Zielnej, górującą nad Śródmieściem pozycję niemiecką i jedną z najgłośniejszych zdobyczy całego Powstania.

W tych samych sierpniowych dniach, po drugiej stronie miasta, na Woli, ginęli jej krewni: Niemcy rozstrzelali podczas rzezi Woli Henryka i Janusza Hoserów — dziadka i ojca przyszłego arcybiskupa; w ogrodzie ich willi przechowywano powstańczy magazyn broni. Powstanie upadło po sześćdziesięciu trzech dniach; akt kapitulacji podpisano 2 października 1944 roku, a ludność cywilną wypędzono z miasta, które Niemcy następnie metodycznie burzyli. Zofia Janina przeżyła; opuściła Warszawę z ludnością cywilną i po wojnie wróciła do tej samej kamienicy przy Złotej.

VIII. Dwie żołnierskie drogi

Dziewiątego lutego 1948 roku Zofia Janina poślubiła Zygmunta Jana Skoczyńskiego. On, urodzony 25 września 1917 roku w Kijowie potomek galicyjskiej rodziny z Radomyśla nad Sanem, był synem Stefana Skoczyńskiego (1882–1934) — inżyniera mechanika, w latach 1927–1934 dyrektora warszawskich Zakładów Rohn-Zieliński, budujących maszyny elektryczne na licencji Brown Boveri — oraz Haliny z Haenselów. Maturę zdał w 1935 roku w warszawskim gimnazjum imienia Jana Zamoyskiego; roczną służbę wojskową odbył w Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu (promocja 1935–1936) i na praktyce w 2 pułku szwoleżerów w Starogardzie, a w 1936 roku rozpoczął studia na Wydziale Elektrycznym Politechniki Warszawskiej. 1 stycznia 1938 roku został mianowany podporucznikiem rezerwy kawalerii. Studia przerwała mu wojna: we wrześniu 1939 roku walczył w obronie Warszawy — obok starszego brata, podporucznika Jerzego Bohdana — jako dowódca plutonu w szwadronie marszowym nr 1 Pomorskiej Brygady Kawalerii. Po kapitulacji stolicy trafił do niewoli niemieckiej, do oflagów: XI B, a następnie II C Woldenberg. Ona służyła w Armii Krajowej — w jednym mieszkaniu spotkały się więc dwie żołnierskie drogi tego pokolenia: powstańczy szlak Śródmieścia i pięć lat obozu jenieckiego. Skoczyński wprowadził się na Złotą latem 1948 roku; Zofia Henrietta przeniosła się wówczas do mieszkania numer 30 w tej samej kamienicy.

Oflag II C Woldenberg — dziś Dobiegniew — był największym niemieckim obozem jenieckim dla polskich oficerów: za jego drutami przebywało blisko siedem tysięcy ludzi. Jeńcy zorganizowali tam rozbudowane życie naukowe i kulturalne — kursy akademickie, teatr, orkiestry, a latem 1944 roku nawet obozową olimpiadę, rozegraną pod flagą olimpijską uszytą z prześcieradła. Obóz ewakuowano pieszo pod koniec stycznia 1945 roku, a kolumny jeńców pognano na zachód, w głąb Rzeszy.

IX. Pawiak i Ravensbrück

Z rodziną Skoczyńskiego wiąże się także jeden z najbardziej przejmujących dokumentów w całym zbiorze. Jego matka, Halina z Haenselów Skoczyńska, została aresztowana jako więzień polityczny. Zachowała się niemiecka lista „Sondertransport von Warschau” z 17 marca 1944 roku, opublikowana w zestawieniu „Sonderausgabe Ravensbrück” opracowanym przez Klub Ravensbrück (Warszawa 1962) i obejmującym deportacje Polek z więzienia Pawiak do Ravensbrück w latach 1941–1944. Pod pozycją 45 figuruje na niej „Skoczynska/Hensel, Halina”, kategoria „polit.”, numer obozowy 32072. Halina była więc więźniarką Pawiaka, wywiezioną tym transportem do obozu koncentracyjnego. Spędziła w nim ponad rok; według zapisów rodzinnych i cmentarnych zginęła w marcu 1945 roku, na kilka tygodni przed wyzwoleniem —

dokładna data nie ma dotąd potwierdzenia w dokumentach. Syn dowiedział się o jej śmierci dopiero po wojnie; jej grób na cmentarzu ewangelicko-augsburskim jest symboliczny.

Oba miejsca tej drogi mają swoją statystykę. Pawiak był największym niemieckim więzieniem politycznym w okupowanej Polsce: w latach 1939–1944 przeszło przez nie około 100 tysięcy więźniów, z których blisko 37 tysięcy zamordowano, a około 60 tysięcy wywieziono do obozów koncentracyjnych; kobiety osadzano w oddziale zwanym „Serbią” i stamtąd odchodziły transporty do Ravensbrück. Sam Ravensbrück, uruchomiony w maju 1939 roku na północ od Berlina, był głównym obozem koncentracyjnym dla kobiet w Trzeciej Rzeszy: przeszło przez niego około 120 tysięcy więźniarek, wśród których Polki stanowiły najliczniejszą grupę narodową. Ostatnia zima obozu, na przełomie lat 1944 i 1945, była najcięższa — skrajne przeludnienie, głód, epidemie, a od początku 1945 roku także komora gazowa. Na te właśnie miesiące przypada śmierć Haliny Skoczynskiej; obóz wyzwolono 30 kwietnia 1945 roku.

-1048- Sondertransport von Warschau. 11/1.					
17. 3. 44.					
31. Pisarska/Napiorkowska, Wofja	25.2.03	polit.	32 058	Polin	
32. Pieszkiewica/Wer, Jadwiga	6.12.08		32 059	"	
33. Polkowska/Tarczyńska, Janina	20.5.98		32 060	"	
34. Powian/Wypniewska, Leokadia	17.2.95		32 061	"	
35. Racza/Sowinska, Marianne	25.1.13		32 062	"	
36. Ranwid/Soloduchow, Anna	28.6.03		32 063	"	
37. Rogalska, Romualda	3.2.01		32 064	"	
38. Rogowska, Cecilia	2.11.85		32 065	"	
39. Rosiak, Jadwiga	29.6.20		32 066	"	
40. Rozycka, Henryka	11.4.14		32 067	"	
41. Rosiniak/Piskorek, Maria	25.9.21		32 068	"	
42. Rzeuska, Henryka	1.8.16		32 069	"	
43. Sawicka/Gniasdowska, Jadwiga	15.8.11		32 070	"	
44. Skoczynska/Wasiak, Karolina	31.3.07		32 071	"	
45. Skoczynska/Hensel, Halina	26.10.89		32 072	"	
46. Skowronska/Kozłowska, Helena	14.6.16		32 073	"	
47. Skowronska/Stebnowska, Stanisława	16.11.90		32 074	"	
48. Smolinska/Lerman, Elzbieta	21.3.19		32 075	"	
49. Smykczynska/Dominiak, Stanisława	3.5.96		32 076	"	
50. Stompień/Dobrzeńicka, Marianna	8.9.88		32 077	"	
51. Stokowska/Jaroszewicz, Stanisława	31.3.94		32 078	"	
52. Styła, Stefania	19.7.17		32 079	"	
53. Stypulkowska/Wasman, Anna	7.4.83		32 080	"	
54. Sulikowska/Gadomska, Helena	4.10.87		32 081	"	
55. Suskiewicza/Wisniewska, Halina	23.4.12		32 082	"	
56. Szczotka/Wigda, Helena	3.2.05		32 083	"	
57. Szulagowska/Kasniarska, Wiktoria	12.12.87		32 084	"	
58. Terlecka/Terlecka, Wanda	23.6.02		32 085	"	

Lista „Sondertransport von Warschau” z 17 marca 1944 r. (wg zestawienia Klubu Ravensbrück, Warszawa 1962) — poz. 45: „Skoczynska/Hensel, Halina”, kategoria „polit.”, numer obozowy 32072

Losy matki i syna domyka jego powojenna droga, opisana w biogramie Polskiego Słownika Biograficznego. Koniec wojny zastał Zygmunta w Lubece, dokąd pognano ewakuowanych jeńców. Stamtąd udał się do Włoch — w poszukiwaniu matki; tam dowiedział się, że zginęła w Ravensbrück. Wyjechał wówczas do Anglii: od 1946 roku studiował w uczelni prowadzonej przez Radę Akademickich Szkół Technicznych, następnie w Battersea Polytechnic w Londynie, a po uzyskaniu absolutorium, w grudniu 1947 roku, wrócił do Polski. Dwa miesiące później poślubił Zofię Janinę Temler.

X. Inżynier i tłumaczka

Zawodowe życie Zygmunta ruszyło na dobre w tych samych tygodniach, w których zaczynało się jego małżeństwo. Od lutego 1948 roku pracował na Wydziale Elektrycznym Politechniki Warszawskiej, a 23 czerwca 1948 roku — cztery i pół miesiąca po ślubie — uzyskał dyplom inżyniera elektryka na podstawie pracy o teorii składowych symetrycznych. Na Politechnice przeszedł całą drogę akademicką: od starszego asystenta, przez adiunkta i docenta (1955), po profesora nadzwyczajnego (1963) w Katedrze Sieci i Układów Elektroenergetycznych. Równolegle, od 1948 roku, związał się z Głównym Instytutem Elektrotechniki w Międzyzlesiu (od 1951 roku — Instytut Elektrotechniki): kierował działem naukowym, potem Zakładem Energetyki, a od 1958 roku aż do śmierci był zastępcą dyrektora do spraw naukowo-badawczych — faktycznym szefem naukowym instytutu. Z jego inicjatywy zbudowano w 1949 roku pierwszy w Polsce analizator sieciowy prądu stałego, pod jego kierunkiem wykonano pierwsze w kraju analizatorowe obliczenia zwarciove; współtworzył stację wielkich mocy i dział techniki numerycznej z ośrodkiem obliczeniowym wyposażonym we własną maszynę cyfrową, brał udział w pierwszych w Polsce zwarciovych próbach sieciowych, w pracach nad sieciami 110 i 220 kV, kierował też zespołem opracowującym projekt koncepcyjny Warszawskiego Węzła Energetycznego. Przełożył czterotomowe amerykańskie dzieło „Przesył i rozdział energii elektrycznej” (1951–1952), a wspólnie z Pawłem J. Nowackim wydał monografię „Zwarcia w wysokonapięciowych układach elektroenergetycznych” (1954). Dwukrotnie otrzymał Nagrodę Państwową: zespołową II stopnia za analizatory dla energetyki (1952) i III stopnia za monografię o zwarciach (1955); był wiceprzewodniczącym Komitetu Elektrotechniki PAN, przewodniczącym polskiego komitetu XIII konferencji Wielkich Sieci Elektrycznych (CIGRE) — na której sesje zgłosił także własny referat, jeden z kilkunastu polskich w powojennym ćwierćwieczu — i działaczem Stowarzyszenia Elektryków Polskich, odznaczonym m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1961) i Złotym Krzyżem Zasługi (1954). Zmarł 29 października 1964 roku w Warszawie, w wieku czterdziestu siedmiu lat; spoczął na cmentarzu Powązkowskim, w kwaterze D, rząd VI, grób 13/14.

Zygmunt Skoczyński (1917–1964), profesor nadzwyczajny sieci i układów elektroenergetycznych. Fotografia z wydawnictwa Politechniki Warszawskiej poświęconego sylwetkom profesorów Wydziału Elektrycznego.

Polska grupa delegatów na posiedzeniu CIGRE w Paryżu, 1956. Od lewej: prof. Zbigniew Jasicki, prof. Kazimierz Kolbiński, mgr Zbigniew Tarlowski, prof. Władysław Lech, prof. Włodzimierz Szumilin (przewodniczący), prof. Zygmunt Skoczyński, prof. Janusz Lech Jakubowski, doc. Czesław Rukszo, prof. Paweł J. Nowacki — współautor monografii Skoczyńskiego o zwarciach. Fotografia z opracowania o historii Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej.

Zofia — w biogramie męża opisana jako ekonomistka i filolog romański — pracowała jako tłumaczka; ten sam zawód wpisano przy jej nazwisku w księdze meldunkowej Żłotej 7. Skoczyńscy mieli syna Jana, inżyniera mechanika. A gdy w latach dziewięćdziesiątych Polski Słownik Biograficzny przygotowywał biogram Zygmunta, autorowi hasła informacji udzielała sama Zofia Skoczyńska — to w dużej mierze dzięki niej wiemy dziś o nim tak wiele.

XI. Mapa pamięci

Zofia Henrietta Temler zmarła 6 sierpnia 1978 roku i spoczęła w rodzinnym grobie Szulców na Starych Powązkach, obok rodziców i siostry. Zofia Janina odeszła 24 marca 2009 roku — i wróciła do świata ojca: na cmentarz ewangelicko-augsburski przy Młynarskiej, gdzie od 1836 roku leżą jej przodkowie Wernerowie i gdzie w 1929 roku pochowano Jana Maurycego. Na czarnym granicie jej nagrobka wyryto: „Zofia z Temlerów Skoczyńska”.

Groby rodziny rozmieszczone są dziś na czterech warszawskich nekropoliach — układ ten odwzorowuje jej dzieje: małżeństwa zawierano ponad granicami wyznań, pochówki natomiast odbywały się według nich. W rodowodzie mieszanek Żłotej 7 spotkało się pięć krajów i trzy wyznania chrześcijańskie — rzymskokatolickie, ewangelicko-augsburskie i ewangelicko-reformowane; wojna uderzyła w nią z kilku

stron naraz: podczas rzezi Woli, w Ravensbrück, a także na sowieckim Wschodzie, gdzie zaginął spadkobierca garbarni Karol Temler (1896–1941) — porucznik saperów kampanii wrześniowej, który przeszedł szlak od Torunia po Lwów i tam w marcu 1940 roku został aresztowany przez NKWD. Mimo to rodzina przetrwała i odbudowała swoje życie w powojennej Warszawie.

Ruiny garbarni „Temler i Szwede” przy Okopowej 78 — stan współczesny; obiekt wpisany do rejestru zabytków

Osobnym epilogiem są losy samej garbarni. We wrześniu 1939 roku, podczas oblężenia Warszawy, spłonęła większość jej zabudowań; okupant wprowadził zarząd komisaryczny, a część produkcji przeniesiono na teren garbarni braci Pfeiffer, gdzie w dziale obuwia mechanicznego inżynier Kręglewski w tajemnicy przed Niemcami szył buty dla żołnierzy Armii Krajowej. W sierpniu 1944 roku Niemcy spalili zabudowania niemal do gruntu — a już jesienią tego samego roku czterej wspólnicy, wśród nich Stanisław Temler, zaczęli potajemnie odbudowywać tylne części budynków, ukrywając prace za frontowymi gruzami. 20 czerwca 1945 roku ruszyła rymarnia, w grudniu wykończono pierwsze skóry; odbudowę finansowano między innymi ze sprzedaży złota ukrytego w czasie wojny na terenie zakładu. W 1946 roku firmę objęto zarządem przymusowym, a wkrótce znacjonalizowano; na jej bazie działały kolejno Warszawskie Zakłady Garbarskie nr 1, Fabryka Obuwia „Syrena” i zakłady „Lux-But” — do połowy lat siedemdziesiątych. Zabytkowy status nie przyszedł łatwo: jeszcze pod koniec pierwszej dekady XXI wieku zespołowi groziła likwidacja, a inicjatywie objęcia go ochroną konserwatorską sprzeciwiał się stołeczny ratusz; do rejestru zabytków kompleks trafił ostatecznie w 2010 roku. Dziś o zwrot starają się potomkowie rodziny.

Ze świata opisanego w tym szkicu pozostały ruiny garbarni przy Okopowej, nazwisko Wernera w nazwie Fabryki Norblina, groby na czterech cmentarzach — oraz dwa wiersze w księdze meldunkowej Złotej 7, od których rozpoczęła się ta rekonstrukcja. Publikujemy ją w porozumieniu z Rodziną, której dziękujemy za zaufanie.

Kalendarium

Data	Wydarzenie
1793	W Gerze w Saksonii rodzi się Jan Gotfryd Temler, założyciel warszawskiej garbarni.
1794	Samuel Fryderyk Werner h. Miron, mydlarz warszawski, uczestniczy w insurekcji kościuszkowskiej.
1817–1819	Jan Gotfryd zakłada garbarnię przy Ogrodowej (źródła podają rok 1817 lub 1819).
1851–1852	Śluby łączące rody: Paweł Hoser z Anną z Flemmingów; Karol Ludwik Temler z Emilią z Wernerów.
1859	Powstaje spółka „Temler i Szwede”, przyszła największa garbarnia Królestwa Polskiego.
1864	August Teodor Werner zakłada z Ludwikiem Norblinem fabrykę „Norblin, Bracia Buch i T. Werner”.
1879	Garbarnia „Temler i Szwede” przekształcona w spółkę akcyjną z kapitałem miliona rubli.
1882	Ślub Karola Szulca i Józefy Karoliny z Hoserów w parafii św. Barbary.
30 X 1886	W Warszawie rodzi się Zofia Henrietta Szulc.
16 II 1915	Zofia Henrietta poślubia Jana Maurycego Temlera.
25 IX 1917	W Kijowie rodzi się Zygmunt Jan Skoczyński.
22 X 1917	Umiera Aleksander Ferdynand Temler, ostatni z synów założyciela; spoczywa na cmentarzu ewangelicko-augsburskim.
1 VII 1921	Rodzi się Zofia Janina Temler.
26 VI 1929	W Amsterdamie umiera Jan Maurycy Temler.
IX 1939	Zygmunt Skoczyński, dowódca plutonu w Pomorskiej Brygadzie Kawalerii, dostaje się do niewoli niemieckiej; trafi do oflagów XI B i II C Woldenberg.
I 1940	Zofia Janina Temler wstępuje do konspiracji.
1 V 1940	Matka i córka zamieszkują przy Złotej 7 m. 10.
16 XI 1940	Zamknięcie murów getta warszawskiego; granica przecina zachodni odcinek ulicy Złotej.
17 III 1944	Halina Skoczyńska wywieziona z Pawiaka do Ravensbrück.
1 VIII 1944	Wybuch Powstania Warszawskiego — Zofia Janina walczy w batalionie „Kiliński” w Śródmieściu Północnym.
VIII 1944	W rzezi Woli giną Henryk i Janusz Hoserowie.
2 X 1944	Kapitulacja Powstania; Zofia Janina opuszcza Warszawę z ludnością cywilną.
I 1945	Evakuacja oflagu II C Woldenberg; koniec wojny zastanie Zygmunta w Lubece.
III 1945	W Ravensbrück ginie Halina Skoczyńska.
1946	Garbarnia pod zarządem przymusowym; wkrótce nacjonalizacja.
1946– 1947	Zygmunt studiuje w Londynie (Battersea Polytechnic); w grudniu 1947 wraca do Polski.

Data	Wydarzenie
9 II 1948	Ślub Zofii Janiny z Zygmunt Skoczyńskim, podporucznikiem kawalerii z kampanii wrześniowej, byłym jeńcem obozu II C Woldenberg.
23 VI 1948	Zygmunt uzyskuje dyplom inżyniera elektryka na Politechnice Warszawskiej.
1949	Z inicjatywy Zygmunta Skoczyńskiego powstaje pierwszy w Polsce analizator sieciowy prądu stałego.
1958	Zygmunt Skoczyński zostaje zastępcą dyrektora Instytutu Elektrotechniki do spraw naukowo-badawczych.
29 X 1964	Umiera Zygmunt Skoczyński, profesor związany z Instytutem Elektrotechniki i Politechniką Warszawską; spoczywa na Powązkach.
6 VIII 1978	Umiera Zofia Henrietta Temler; spoczywa w grobie Szulców na Starych Powązkach.
24 III 2009	Umiera Zofia Janina Skoczyńska z Temlerów; spoczywa na cmentarzu ewangelicko-augsburskim.

Nota o źródłach

Opowieść oparta jest wyłącznie na źródłach: księgach meldunkowych domu przy Złotej 7 ze zbiorów Archiwum Państwowego w Warszawie, bazie Powstańczych Biogramów Muzeum Powstania Warszawskiego, ewidencjach cmentarnych czterech warszawskich nekropolii, niemieckiej liście transportowej z 17 marca 1944 roku (wg zestawienia „Sonderausgabe Ravensbrück”, Klub Ravensbrück, Warszawa 1962), urzędowej książce telefonicznej Generalnego Gubernatorstwa (Deutsche Post Osten, 1942), opracowaniach o kadrze Wojska Polskiego II RP (S. Radomyski o Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu; R. Rybka, K. Stepan, „Awanse oficerskie w Wojsku Polskim 1935–1939”), bazie programu „Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką”, metrykach parafialnych oraz opracowaniach o dziejach rodzin Temlerów, Wernerów i Hoserów oraz garbarni „Temler i Szwede” (m.in. Muzeum Pałacu w Wilanowie, Polski Słownik Biograficzny, Zeszyty Wolskie, serwis „Polacy z wyboru” Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej) i serwisach genealogicznych. Pełna dokumentacja dostępna jest u autora projektu. Tam, gdzie pozostają rozbieżności między źródłami, przyjęto wersję najlepiej udokumentowaną.

Opracowanie w ramach projektu upamiętnienia mieszkańców kamienicy przy ul. Złotej 7 i 9 w Warszawie
• www.zlota7-9.com